

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE SOCIOLOGIE ȘI ASISTENȚĂ SOCIALĂ

Determinanții excluziunii sociale în România

Teza de doctorat – Rezumat

Conducător de doctorat: Prof. Univ. Dr. *Traian Rotariu*

Apăteanu Gheorghe Dan
Doctorand Sociologie

05 Decembrie, 2014

Cuprins

Introducere

1. Cadrul conceptual al excluziunii sociale

1.1. Contextul istoric

1.2. Sărăcia și excluziunea socială

1.3. Dimensiuni conceptuale

1.3.1. Dimensiunea instituțională

1.3.2. Dimensiunea relațională

1.3.3. Dimensiunea dinamică

1.3.4. Dimensiunea distribuțională

1.4. Factorii ai creșterii nivelului sărăciei

1.4.1. Factori socio-demografici

1.4.2. Factori contextuali

1.5. Incluziunea socială

2. Analiza situației - excluziunii - sociale în România

2.1. O privire de ansamblu asupra veniturilor românilor după 1990

2.2. Excluziunea socială

2.2.1. Forme de excluziune socială

2.2.2. Grupuri sociale vulnerabile

2.3. Conceptul de sărăcie

2.3.1. Metoda normativă de estimare a sărăciei

2.3.2. Metoda relativă de estimare a sărăciei

2.3.3. Cauzele sărăciei

2.4. Incluziunea socială

3. Politicile sociale în România

3.1. Promovarea bunăstării prin politicile sociale

3.1.1. Cadrul conceptual

3.1.2. Evoluția politicilor sociale

3.1.3. Componentele sistemului de politici sociale

3.1.4. Evaluarea politicilor sociale

3.2. Sistemul de asigurări sociale

3.2.1. Sistemul de pensii

3.2.2. Sistemul asigurărilor de șomaj

3.3. Sistemul de asistență socială

3.3.1 Beneficii de asistență socială selective și categoriale

3.3.2. Beneficii de asistență socială universale

4. Metodologia cercetării cantitative

4.1. Repere epistemologice

4.2. Ancheta

4.2.1. Datele analizate

4.2.2. Verificarea acurateții introducerii datelor

4.2.3. Operaționalizarea

4.2.4. Analiza datelor și interpretarea rezultatelor

4.2.4.1. Factorii determinanți ai lipsei integrării economice

4.2.4.2. Factorii determinanți ai lipsei integrării sociale

4.2.4.3. Factorii determinanți ai lipsei integrării interpersonale

4.2.4.4. Factorii determinanți ai lipsei integrării civice

5. Metodologia cercetării calitative

5.1. Interviu individual

5.2. Interviu de grup focalizat

5.3. Studiul de caz

5.3.1. Investiția realizată de firma Emerson

5.3.2. Activitatea A.S.C.O.

5.3.3. Situația beneficiarilor Venitului minim garantat

5.3.4. Raportul de activitate al Direcției Generale de Asistență Socială și Protecția Copilului Bihor 2012

5.3.5. Activitatea Fundației Ruhama

5.3.6. Ședința Consiliului Local Oradea

6. Concluzii

Anexă

Bibliografie

Cuvinte cheie: excluziunea socială, dimensiuni conceptuale, factori socio-demografici, factori contextuali, sărăcia, politicile sociale, analiza cantitativă, analiza calitativă

Cercetarea abordează o problemă *importantă* pentru societate, deoarece o parte considerabilă din aceasta nu are mijloacele necesare pentru a-și asigura un nivel de trai decent; pentru aceștia, ne arătăm solidaritatea prin furnizarea unei minime protecții pentru a le asigura acest nivel de trai (Teșliuc, 2001, Nicaise, 2003). Pentru ca politicile sociale să fie orientate și dimensionate în mod corespunzător, trebuie să știm care sunt grupurile sociale cele mai afectate și ce tip de politici trebuie să existe pentru a acorda un sprijin adecvat pe termen scurt sau lung. În dorința de a atinge acest obiectiv, este util să descriem fenomenele vizate; dar, este cu mult mai folositor să găsim *explicații* – cauzele apariției excluziunii sociale.

În privința modului în care am structurat analiza excluziunii sociale, în prima parte a lucrării, am considerat necesar să încep cu delimitarea *cadrelor teoretice* al conceptului excluziunii sociale, precizând dimensiunile conceptuale și determinanții cauzali ai acesteia. Am început prin a sublinia distincția dintre conceptul de excluziune socială și cel de sărăcie și am arătat că prima este în plus comprehensivă și dinamică (Room, 1995). Abordarea sferei excluziunii sociale poate fi făcută pe mai multe dimensiuni, și anume: instituțională, relațională, dinamică și distribuțională.

Prima dimensiune, cea instituțională, abordează conceptul de excluziune, atât ca *proces cât și ca eșec al instituțiilor integratoare*, își are rădăcinile în teoria socială funcționalistă a lui Durkheim. Teoria neofuncționalistă are ca premize înțelegerea ”socialului” ca domeniu multi-instituțional care persistă prin relații obiective și independente (O'Brien, 2008). Tsaklogou (2003), subliniază rolul instituțiilor, precum și faptul că excluziunea socială depășește responsabilitatea limitată a individului. Conceptul excluziunii sociale statuează că instituțiile sociale obișnuite au *eșuat* să îndeplinească *potențialul lor integrator*. Mai mult decât atât, excluziunea poate fi generată chiar de instituții, datorită politicilor acestora. *Politicile statului bunăstării*, chiar și atunci când s-a aflat la apogeu, i-au neglijat pe săraci în multe privințe, apreciază Gough, Eisenschitz și McCulloch (2006).

O'Brien (2008) consideră că evaluarea *agendei europene a politicilor de integrare socială* sugerează că bazele normative ale programului de cercetare și potențialele politici rezultate din acesta sunt fundamental greșite. Abordând problematica dintr-un unghi diferit, al perspectivei instituțiilor europene, pentru a încerca o cât mai bună soluționare, în anul 2000 a fost instituită *Metoda Deschisă de Coordonare (Open Method of Coordination)* care furnizează cadrul de coordonare a politicilor naționale, fără constrângeri legislative.

Excluziunea socială, pe următoarea dimensiune, cea *relațională*, se referă la incapacitatea de a avea un *nivel de participare socială* pe care societatea îl consideră obișnuit

(Levitas, 2006), însă dezvoltarea unei *agende de cercetare europene* a evidențiat unele *tensiuni* între modul de analiză *anglofon* și cel *continental* al ”problemei sociale” consideră O’Brien (2008). *Cerințele pe care societatea le are de la individ* este ilustrată în conceptul ONU al ”sărăciei globale” și noțiunea de ”sărăcie hibridă” dezvoltată de Sen.

O abordare mai cuprinzătoare este cea care privește *sensul de apartenență în societate* al unei persoane ca fiind format din integrarea economică, socială, interpersonală și civică. *Integrarea economică* se referă la deținerea unui loc de muncă, a unei funcții economice valorizate, la a fi capabil de a se susține singur. *Integrarea socială* se referă la capacitatea individuală de utilizare a serviciilor sociale furnizate de stat. *Integrarea interpersonală* înseamnă ca o persoană are familie și prieteni, vecini și rețele sociale pentru a furniza îngrijire și sprijin moral în caz de nevoie. *Integrarea civică* face referire la egalitatea cetățenilor într-un sistem democratic (Commins, 1993 apud Berghman, 1997).

Cass, Shove și Urry (2005) au arătat că există o conștientizare a aspectelor incluziunii sociale sau cetățeniei legate de *caracterul spațial* și de *mobilitate*, prin discursul referitor la *modalitățile de acces*. Fragmentarea socială și lipsa suportului rețelelor sociale poate avea drept consecințe creșterea *distanței sociale sau izolarea*, respingerea, umilirea și negarea participării (Silver, 2002, Scharf, 2003, Gordon et al. 2000). Excluziunea socială este un proces structural de *izolare socială* ce presupune o relație activă între cei excluși și cei ce exclud. Chiar dacă uneori există senzația că cei excluși se retrag de bunăvoie, de fapt este reacția în fața tratamentului prost primit de cei excluși (Barnes, 2005).

Conceptului de excluziune i-au fost aduse *critici* precum: eterogenitatea utilizării sale, însemnând că poate face referire la o varietate de situații, unele din sensuri fiind contradictorii, și astfel să evite analiza situațiilor limită ale excluziunii și ale cauzelor acestora; dificultatea de a face generalizări în relație cu momentele și stadiile de ruptură, și identificarea și combinarea diferitelor procese convergente precum și acordarea unui înțeles practic acestora.

În cadrul celei de a treia dimensiuni, *dinamice*, Balsa, Barreto și Caeiro (1999) au realizat un *meta-studiu* în care clasifică *abordarea sărăciei și excluziunii* în următoarele trei categorii: *istorică, structural/instituțională și socio-antropologică*. Prima abordare identifică drept cauze *contextele diferite – social, economic, politic* - în care se poate afla individul, a doua, *trăsăturile structurale ale populației sau ale sistemului social*, iar cea de a treia, *evenimentele importante din viața individului*. Abordarea *vieții individuale* aplicată la excluziunea socială o regăsim și la DeWilde (2003), Elder și Shanahan (2006), cu trei componente principale: *traectorii, destinații și puncte de turnură*. Excluziunea se întâmplă în

timp și ”determină” *viețile indivizilor și colectivităților* care sunt excluse dar și ale celor care nu sunt. (Byrne, 2005). Astfel, *procesul* poate consta într-un itinerariu, cu un început și un sfârșit, și care trece prin mai multe stadii. Astfel este necesar să ne concentrăm atenția pe dinamica fenomenului și să-i căutăm cauzele (Levitas, 2003). Atkinson (1998) consideră că excluziunea socială are aspecte dinamice importante: oamenii sunt excluși nu doar dacă nu au un loc de muncă sau un venit, ci atunci când au perspective limitate, atât proprii cât și cele care privesc copiii lor. Gough, Eisenschitz și McCulloch (2006) consideră că procesele de excluziune sunt caracteristice producției capitaliste, procesului de reproducere și statului, consideră. O persoană experimentează un nivel mai ridicat de excluziune socială în situații în care deprivarea este prezentă în *perioade consecutive* decât dacă perioadele de deprivare alternează cu perioade fără deprivare (Bossert, 2007).

Ultima dimensiune este cea *distribuțională*, potrivit căreia structura sistemului determină distribuția inegală a resurselor și bogăției, bazată pe *balanța puterilor*, pe *capacitatea diferitelor grupuri* de a exercita presiuni corporative și de a-și susține cauza, pe stabilirea priorităților politice și de direcționarea politicilor; astfel, creșterea economică poate fi o condiție pentru a combate excluziunea socială, dar doar aceasta nu este suficientă (Estivil, 2003). Excluziunea poate fi explicată ca o rețea de factori relativ distincți care împreună au un impact, până la un punct într-o manieră repetitivă și continuă, asupra nivelului de trai al indivizilor sau al grupurilor, fiind caracterizată prin *circuite de dezavantaje cumulative* (Estivil, 2003).

Astfel, nivelele de vulnerabilitate economică fluctuează sistematic în regimurile bunăstării, în conformitate cu *nivelul cuprinderii și generozității acestor regimuri*. Nivelele de vulnerabilitate sunt în creștere pe măsură ce trecem de la cele social democratice la cele corporatiste, liberale, sudice, terminând cu cele postcomuniste, atât corporatiste cât și liberale. Deprivarea în privința consumului este principalul factor diferențiator (Whelan, Maitre, 2010). *Dezvoltarea spațială inegală* are semnificații diferite când este examinată pe scale teritoriale diferite. Pe măsură ce ne deplasăm de la o regiune mare spre una mai mică, *contrastele deprivării* devin mai mari. Una din dificultățile acestui tip de evaluare este internaționalizarea schimburilor, însoțită parțial de opacitatea centrelor de putere economică, reliefată de *fenomenul globalizării* (Estivil, 2003).

O consecință a polarizării sociale și a disparităților sociale teritoriale este accentuarea *riscurilor majore* percepute ca sursă a creșterii inegalității și excluziunii sociale: schimbările majore ale pieței muncii, modificări ale structurii demografice și creșterea diversității etnice, creșterea rolului sectorului tehnologiilor informatice și de comunicare, modificări ale

funcțiilor și structurii familiei precum și ale rolurilor femeii și bărbatului în familie (Arpinte, 2008). Ca o aplanare a conflictelor sociale, Levitas (1998) prezintă interpretarea *redistribuționistă* a discuțiilor privind excluziunea socială, ce are ca preocupare principală *pe cei care trăiesc în sărăcie*, precum și cauzele sociale ale acestei situații. Se argumentează că doar prin redistribuirea avuției în întregul societății, prin taxe, beneficii și servicii, va putea fi eradicată sărăcia. Este criticată ideea că atitudinile individuale sunt responsabile pentru excluziunea socială.

În continuare, am prezentat factorii ce cresc probabilitatea sărăciei și excluziunii sociale, atât la nivelul individului – cei socio-demografici, precum și la nivelul comunității – factorii contextuali. Factorii socio-demografici sunt: vârsta – copiii și vârstnicii, etnia – romii, educația – nivel scăzut, sănătatea – slabă, capital social – scăzut, resurse materiale – limitate, locuirea – deficitară, iar cei contextuali sunt: piața muncii, politicile sociale, drepturile cetățenești.

În al doilea capitol, am continuat cu prezentarea *imaginii de ansamblu a situației excluziunii sociale în România*. În primul rând am oferit o imagine a *veniturilor* românilor după 1990, deoarece importanța veniturilor este subliniată în majoritatea studiilor excluziunii sociale. În continuare, conform studiilor analizate, am precizat care sunt grupurile sociale vulnerabile.

În privința *componenței surselor de venituri*, câștigurile salariale ocupă cel mai important loc în formarea acestora, urmate de cele din prestații sociale, contravaloarea consumului din resurse proprii, și în mică măsură, de venituri din activități pe cont propriu și de cele din agricultură (Panduru, Molnar și Poenaru, 2009). *Dinamica veniturilor salariale* reale consemnează scăderea aproape continuă a salariului minim net, ce ajunge a reprezenta în 2000 doar 26,1% din valoarea pe care o avea în 1990, cu o scădere abruptă în 1997 de 32% față de 1996 (MMFPS, 2010).

Începând cu 2001, salariul mediu net crește constant ajungând ca în 2008 să reprezinte 130,3% din valoarea celui din 1990 (INSSE, ASR, 2009, Tabel nr. 1). În privința nivelului sărăciei relative, aceasta a crescut de la 17,1% în 2000 la 18,5% în 2007, dar, în schimb, a scăzut nivelul sărăciei absolute de la 35,9% în 2000 la 9,8% în 2007 (Panduru, Molnar și Poenaru, 2009). Perioada de recesiune a adus o scădere a salariului real, înregistrată în perioada 2009 – 2011, iar din 2012 se poate consemna o tendință de creștere a acestuia (INSSE TEMPO Online, 2014). Astfel, se poate observa legătura dintre venituri și gradul de sărăcie, și putem realiza conexiunea cu nivelul excluziunii sociale.

Peste 119 milioane de oameni (24%) din populația U.E. sunt considerați a fi în risc de sărăcie sau de excluziune socială, iar în România acest procent este de 40,4%. Aceasta înseamnă că ei sunt afectați de cel puțin una din cele trei situații, măsurate prin indicatorii riscul de sărăcie, deprivarea materială severă și persoane care trăiesc în gospodării cu o intensitate a muncii foarte scăzută. Pentru România procentele corespunzătoare celor 3 categorii în 2011 erau 22,2%, aproximativ 30% și 6,7% (EUROSTAT, 2012).

În continuare, am prezentat formele de excluziune socială, precum și grupurile vulnerabile social. Ilie (2003) descrie următoarele *forme de excluziune socială*: *excluziunea de la educație, excluziunea ocupațională, excluziunea de la locuire, precum și excluziunea de la serviciile de sănătate*. Multidimensionalitatea procesului de excluziune este surprinsă prin hărțile excluziunii sociale complete, ce completează hărțile regionale ale sărăciei bazate pe indicatori monetari, prin perspectiva *locuirii, educației și ocupării* (Pop, 2002).

Conceptul de calitate a vieții, reformulat prin perspectiva "*combaterii excluziunii de la calitatea vieții*", abordează dimensiuni ale calității vieții precum: persoana, populația, mediul natural, așezarea umană, locuința, mediul social, familia, ocuparea, calitatea vieții de muncă, resurse macroeconomice pentru nivelul de trai Mărginean (2005). Studiul calității vieții este continuat în lucrarea *Profiluri teritoriale ale calității vieții* (Mărginean, coord., 2013), analizându-se dinamica calității vieții. Analiza la nivel teritorial relevă nivelul destul de scăzut al majorității indicatorilor subiectivi ai calității vieții, precum și concluzia contraintuitivă, și anume aceea că regiunea cea mai dezvoltată a țării, București-Ilfov, se afla în 2010, pe ultima poziție în comparația cu regiunile de dezvoltare, în privința indicatorilor calității vieții.

Deoarece studiile existente la noi în țară, după 1990, s-au axat pe problematica sărăciei și doar relativ târziu pe cea a excluziunii, precum și datorită proximității tematice a celor două concepte, am considerat necesară abordarea conceptului de sărăcie. *Grupuri sociale vulnerabile* sunt copiii, tinerii și vârstnicii, persoanele deprivat material și șomerii, persoane ce locuiesc în mediul rural, romii, persoane cu dizabilități.

În următoarea parte, am prezentat metoda normativă și metoda relativă de măsurare a sărăciei, precum și atributele asociate cu o incidență ridicată a acesteia. *Metoda normativă* constă în stabilirea unui coș de produse și servicii care este presupus a fi condiția minimă a unei vieți normale. Metoda a generat concepte similare precum sărăcia absolută, sărăcia extremă, sărăcia severă; *sărăcia absolută* reprezintă inexistența unor condiții minime de viață necesare supraviețuirii în condițiile societății respective (Zamfir, 2004). *Sărăcia extremă* sau *severă* a avut o evoluție relativ lineară, însă cu risc ridicat de permanentizare, iar printre grupurile cele mai afectate de sărăcie sunt: copiii, adolescenții, vârstnicii, familiile cu mulți

copii, familii monoparentale precum și gospodăriile cu un număr mare de membri, etnicii roma, gospodăriile rurale, situarea în zona de nord est a țării, șomeri (Zamfir, 2001, 2004; Ilie, 2003, Banca Mondială, 2007).

Cele două metode *de măsurare a sărăciei - absolută și relativă - sunt complementare*. *Sărăcia absolută* măsoară numărul persoanelor care nu-și pot permite un coș minim de consum; iar cea care utilizează *pragul relativ*, oferă informații utile referitoare la poziția relativă a diferitelor grupuri comparativ cu standardul național al nivelului de trai în societate la un moment dat (MMFPS, 2008). *Metodele relative* pornesc de la ideea că sărăcia reprezintă o stare relativă la modul de viață al celorlalți membri ai colectivității, la ceea ce aceasta consideră un minim acceptabil de viață, luând în considerare mai mult relația dintre veniturile membrilor colectivității. *Sărăcia relativă* se definește ca inexistența nivelului minim de resurse care asigură o funcționare normală a persoanei în contextul socio-cultural dat (Zamfir, 1994); pentru analiza sărăciei se calculează *linii/praguri de sărăcie* (MMFPS, 2008).

Creșterea economică poate avea un *impact variat* asupra celor aflați în sărăcie. Pentru a evalua dacă creșterea economică ridică nivelul de trai al persoanelor afectate de riscul de sărăcie, se poate utiliza *rata riscului de sărăcie ancorată în timp*; aceasta este ajustată pentru rata inflației, fiind un indicator al reducerii sărăciei. În cea mai mare parte, *sărăcia pare a fi o stare trecătoare* – o mare parte din gospodării intră și ies din această stare. Adulții educați mai bine câștigă mai mult; sărăcia are implicații negative și asupra educației copiilor din gospodărie (World Bank, 2003).

Pe plan european, procesul de incluziune socială din UE utilizează o *definiție relativă a sărăciei* care a fost stabilită prima dată de Consiliul European în 1975. La Consiliul European de la Nisa din decembrie 2000, s-a implementat decizia luată la Lisabona în martie 2000, aceea că lupta împotriva sărăciei și excluziunii sociale va fi cel mai bine realizată prin *metoda coordonării deschise* (EUROSTAT, 2010).

Indicatorul AROPE măsoară *riscul de sărăcie sau excluziune socială*. Acesta este definit ca acea parte din populație care se află în cel puțin una din următoarele trei situații: a) în risc de sărăcie, fiind sub pragul sărăciei, b) într-o situație de deprivare materială severă, c) trăiesc într-o gospodărie cu o intensitate a muncii foarte scăzută. Rata riscului de sărăcie reflectă procentajul oamenilor cu un venit disponibil echivalat aflat sub pragul riscului de sărăcie; acesta este stabilit pentru fiecare țară la 60% din venitul disponibil median echivalat. Rata deprivării materiale severe este definită ca procentajul din populație ce nu își permite cel puțin patru din nouă componente ale deprivării materiale pe dimensiunea economică și a bunurilor de folosință îndelungată. Intensitatea muncii este calculată prin împărțirea

numărului de luni lucrate de membrii gospodăriei apti de muncă la numărul total de luni de muncă (Antuofermo și Di Meglio, 2012). Măsurile sărăciei, analizate complementar cu alte măsuri precum *deprivarea materială*, *profunzimea sărăciei* sau *inegalitatea inter-grupuri*, ne dau o înțelegere mai profundă a sărăciei. Aceste măsuri iau în considerare, parțial, resurse acumulate, precum economii, bunuri, locuință, ce nu sunt reliefate de măsurile privind venitul.

După 1990 în principal trei *factori au contribuit la creșterea sărăciei*: erodarea puterii de cumpărare a veniturilor, creșterea rapidă a diferențierii veniturilor și scăderea transferului social (Zamfir, 1994). Ilie (2003) afirmă că societatea românească a avut în ultimii 30 de ani o *perioadă prelungită de cădere economică*, accentuând procesul de sărăcie și excluziune socială. Există o asociere puternică între creșterea economică și reducerea sărăciei relative. Totuși o analiză mai aprofundată arată că *anumite arii* necesită atenție și intervenția prin politici. Populația săracă are drept caracteristici mărimea gospodăriei, numărul de copii, etnia romă, capul familiei (femeie, educație scăzută, șomeri sau lucrător pe cont propriu), rezidența rurală și cea în regiunea de Nord-Est. Șomajul este răspândit îndeosebi printre romi, tineri și absolvenți de școli profesionale (World Bank, 2003).

Ca obiective prioritare ale incluziunii sociale sunt: creșterea gradului de ocupare a persoanelor defavorizate; promovarea politicilor familiale integrate prin implementarea unui pachet de măsuri eficiente de prestații și servicii sociale; continuarea eforturilor pentru îmbunătățirea condițiilor de viață ale etniei roma.

În al treilea capitol, am prezentat *politicile sociale din România*, prin definirea modelelor de politică socială, evoluția, componentele și evaluarea acestora. De asemeni, am prezentat cele două componente sistemice majore, protecția socială și asistența socială.

Am început cu prezentarea cadrului conceptual, cu ilustrarea modelelor de politică socială și a funcțiilor acestora. Titmuss (1974) descrie trei modele ale politicilor sociale, și anume bunăstarea reziduală, al realizării-performanței industriale și redistributiv-instituțional. O altă abordare o întâlnim la Preoteasa (2009), care spune că în literatura de specialitate există două mari categorii de *definiții*, care explică conceptul de *politici sociale* fie prin *orientarea politică* a măsurilor sociale, fie prin *caracterul lor social*.

În paradigma generală a politicii sociale, criza statului bunăstării din anii 1970, a pus problematica politicii sociale pe direcția *abordării științifice a problemelor sociale*. Începând cu anii 1990 apare conceptul de *politică bazată pe dovezi*, crescând astfel rolul cercetării politicilor publice, prin realizarea de analize empirice. Politica socială promovată în România a rămas după 1990 una de *tip rezidual*, cu *adresabilitate relativ redusă*, cu domenii și

segmente de populație excluse și marginalizate social, cu niveluri scăzute ale beneficiilor sociale (Zamfir, 2000).

Pentru a ilustra modul în care trebuie ajutate persoanele cu o situație materială precară, Berghman (1997) propune conceptul de “*lanț logic al politicii*”. *Politica socială* poate îndeplini o serie de *funcții esențiale* în societatea modernă, cum sunt cele de dezvoltare economică, socială, îmbunătățirea condițiilor de viață (Mărginean, 2005). Pe de altă parte, Nicaise (2003) a realizat o ordonare a categoriilor protecției sociale în funcție de *dezirabilitatea socială*, în cinci stări ale *protecției sociale* ale indivizilor: munca, securitatea socială, asistența socială, protecția insuficientă și alta.

Am continuat cu prezentarea evoluției politicilor sociale; cunoașterea *situației sociale de dinainte de 1990* este importantă deoarece a fost punctul de pornire pentru construirea noilor politici și pentru a înțelege mentalitatea oamenilor, ce a fost puternic influențată de politicile existente. Obiectivul general al acestora a fost realizarea unei societăți care să fie prosperă dar totodată și relativ egalitară.

În perioada 1990 – 2000 s-ar fi putut realiza o protecție socială mai accentuată în principal prin creșterea nivelului ei de finanțare. Toate țările în tranziție au optat pentru o protecție socială mai ridicată, alocând mai multe resurse financiare. Nivelul modest al resurselor financiare alocate protecției sociale sugerează modelul unei *intervenții minimale a statului*, însă se îndepărtează mult de acest model prin modul de alocare a acestor resurse. Centrul de greutate al intervenției sociale a fost pus pe protecția salariaților, și nu pe cea a celor mai sărace persoane (Zamfir, 2001). *Politica socială a avut trei etape*: etapa reparatorie, etapa construirii de urgență a unui nou cadru legal și instituțional specific tranziției la economia de piață și etapa efectivă a tranziției cu o politică socială preponderent reactivă, minimalistă.

Între 2000 și 2007 *cheltuielile de prestații sociale*, în valoare absolută, au crescut în mod continuu, însă, raportat la PIB, ponderea acestora a rămas aproape constantă (INSSE, 2009), nivel scăzut comparat cu cel din U.E. dar și cel al țărilor foste comuniste. Pe de altă parte, deși nivelul absolut al acestora a rămas constant și după 2007, pe fondul diminuării PIB, a crescut procentul relativ al acestora cu 5-6%. Cele mai mari ponderi din totalul prestațiilor, le-au avut cele de limită de vârstă, sănătate, familie și copii.

Sistemul de protecție socială poate fi conceput ca format din asigurări sociale și din asistența socială, prima fiind contributivă – acordată celor care au contribuit la sistemul social, iar ultima noncontributivă. În prima categorie intră pensiile de vârstă, indemnizația de șomaj, alocația de sprijin pentru șomeri, ajutorul de șomaj, asigurări pentru accidente de

muncă, asigurările de sănătate. În cea de *a doua* categorie, intră persoanele care se consideră că au o stare materială precară, ce beneficiază de ajutoare precum venitul minim garantat/ajutorul social, alocația familială complementară și alocația de susținere pentru familiile monoparentale, ajutorul pentru încălzirea locuinței, precum și persoanele care se află într-o situație socială specifică, indiferent de alte considerente, ce pot primi alocația pentru copii, indemnizația pentru creșterea copilului, ajutorul financiar pentru tinerii căsătoriți, alocația de încredințare pentru plasamentul familial, alocația pentru copiii nou-născuți, trusoul pentru nou-născuți.

Pentru a evalua *impactul politicii sociale asupra dinamicii sărăciei*, pot fi luate în considerare două aspecte, și anume, nivelul finanțării politicilor sociale și configurația sistemului de protecție socială. Politica socială românească nu a fost capabilă să stopeze procesul de sărăcire. Chiar dacă sistemul are numeroase puncte slabe, totuși, un aspect pozitiv, este că în România, *acoperirea sistemului de protecție socială* este ridicată – peste 83% dintre indivizi sunt acoperiți de cel puțin un beneficiu monetar, în mod direct sau indirect, ca membri ai gospodăriei prin împărțirea veniturilor. Însă, o parte semnificativă a persoanelor celor mai sărace, și anume 10%, nu primesc nici un beneficiu.

În ceea ce privește tipul *transferurilor*, se observă că aproape jumătate dintre indivizi aveau în gospodărie cel puțin o sursă de venit provenind din beneficii contribuției de protecție socială, dintre acestea cele mai răspândite fiind pensiile pentru vechimea în muncă, cele pentru pierderea capacității de muncă și cele de agricultor. În cazul beneficiilor necontribuției, cea mai mare acoperire o au alocațiile pentru copii, urmate de venitul minim garantat și de ajutoarele speciale pentru persoanele cu handicap (Grigoraș, 2009).

Atât beneficiile contribuției, cât și cele necontribuției, acoperă într-o măsură mai mare, persoanele cu cele mai scăzute venituri. Țintirea sistemului protecției sociale este eficientă, deoarece 37% dintre beneficiile contribuției și necontribuției se îndreaptă spre cei mai săraci 20% oameni. Țintirea asigurărilor sociale pare să fie mai eficientă decât cea a asistenței sociale, deoarece cele mai sărace chintile primesc mai mult de 20% din beneficiile contribuției, în timp ce beneficiile necontribuției sunt mai uniform distribuite pe chintilele de venit. Cele mai importante transferuri ce au ca scop reducerea sărăciei sunt cele pentru *familie și copil, beneficiile pentru utilități și venitul minim garantat*.

Rata riscului de sărăcie înainte de transferurile sociale, comparată cu cea după primirea acestora, arată că transferurile au un efect redistributiv important care ajută la reducerea numărului de oameni aflați în risc de sărăcie. Transferurile sociale au redus

semnificativ numărul oamenilor în risc de sărăcie în 2010 în U.E. de la 25% la 16%, pentru România scăderea fiind de la 27% la 21% (Antuofermo, 2010).

Sistemul de asigurări sociale are ca principale componente *sistemul de pensii* și *sistemul asigurărilor de șomaj*. *Sistemul de asistență socială* are ca principale tipuri de beneficii, după ponderea lor în PIB, alocația de stat pentru copii (34,5%), indemnizația pentru creșterea copilului (19,5%), indemnizația lunară pentru adulții cu handicap grav și accentuat (15%), bugetul personal complementar lunar pentru persoanele cu handicap (7,3%), ajutorul social pentru asigurarea venitului minim garantat (6,8%) (MMFPSPV, 2014).

Între *beneficiile de asistență socială selective și categoriale, alocația complementară și alocația de susținere pentru familiile monoparentale* sunt cele mai extinse programe selective destinate susținerii financiare a familiilor cu copii, adresându-se familiilor cu situație materială precară. *Beneficiile de asistență socială universale* sunt acordate *fără testarea mijloacelor de trai* ale persoanei singure sau ale familiei. *Alocația de stat și indemnizația pentru copii* se alocă încă din 1990 în baza decretului 410/1985.

În partea a patra a lucrării, ce cuprinde metodologia analizei cantitative, am analizat determinanții empirici ai excluziunii sociale pe datele disponibile, am prezentat rezultatele analizei și am continuat în capitolul următor, cu studiul calitativ, unde am utilizat interviul de grup focalizat, interviuri individuale și studiul de caz. Am analizat în studiu datele provenite din cercetarea *Calitatea Vieții în România*, perioada 1990 – 2006, iar pentru anul 2010 am utilizat baza de date provenită de la *Eurobarometrul nr. 74.1* și pentru 2013 *Eurobarometrul nr. 80.1*. Conceptele utilizate în studiu le-am operaționalizat prin întrebări din chestionarele aplicate prin anchetă.

Variabila dependentă, excluziunea socială am definit-o ca fiind multidimensională. Astfel, variabila dependentă excluziunea socială are patru dimensiuni. Prima, lipsa integrării economice, înseamnă că nu are un loc de muncă; următoarea, neintegrarea în sistemul beneficiilor sociale: câștigă mai puțin de 60% din venitul mediu logaritmat pe economie și nu primește beneficii sociale. Cea de a treia este lipsa integrării interpersonale: are relații proaste cu familia/prietenii/rețelele sociale (o formă a capitalului social) iar ultima este neintegrarea civică: participare civică scăzută; am operaționalizat integrarea civică prin întrebările din chestionar care se referă la participare civică (Almond și Verba, 1963).

În urma analizei literaturii de specialitate am identificat mai multe dimensiuni *explicative* ale excluziunii sociale. Una dintre acestea este cea a atributelor sociodemografice ale indivizilor, cu categoriile vulnerabile specificate. În continuare, am prezentat *modelul teoretic* al influenței factorilor excluziunii sociale.

Analiza explicativă a excluziunii sociale am realizat-o prin intermediul analizei de *regresie logistică* (Agresti, 1996), prin intermediul căreia determinăm impactul simultan a multiple variabile independente pentru a prezice apartenența la una sau mai multe din categoriile variabilei dependente. *Modelul excluziunii sociale* are ca variabilă dependentă dimensiunile acesteia: o persoană poate fi exclusă pe una sau mai multe dimensiuni, iar ca variabile independente sunt factorii socio-demografici și cei contextuali. În următoarea parte, voi prezenta factorii explicativi ale dimensiunilor excluziunii sociale.

Analiza descriptivă a excluziunii sociale în România analizată pe cele 4 dimensiuni furnizează o imagine clară în privința magnitudinii fiecăreia dintre acestea. Cea mai puțin problematică este dimensiunea economică, astfel că se poate spune că oamenii sunt în general integrați, din acest punct de vedere; chiar dacă salariile au fost în general mici sau modeste, nivelul acestora a fost suficient ca oamenii să nu fie excluși. Integrarea în sistemul beneficiilor sociale arată influența politicilor sociale, de protejare a populației cu venituri mici, în mod independent de factorul economic. Dimensiunea interpersonală marchează ca ani de cotitură de creștere 1991, 1998, și 2013, iar de scădere 1999 și 2010. Dimensiunea civică arată schimbări importante în unii ani, pozitive în 1993, 2003 și 2013 și negative în 1992, 1997, 1999, 2006 și 2010; evident, acestea pot fi corelate cu nivelul de satisfacție dat de guvernare.

Rezultatele lucrării arată care sunt cele mai expuse grupuri sociale, ce au nevoie cel mai mult de protecție socială, dar care sunt și atributele ce pot determina scăderea excluziunii sociale. *Modelul teoretic privind influența factorilor socio-demografici este confirmat în principal pentru dimensiunea economică și dimensiunea integrării în sistemul beneficiilor sociale, și mai puțin pentru cele ale integrării interpersonale și cea civică.*

În partea finală, am prezentat principalele concluzii privind determinanții excluziunii sociale. La scăderea excluziunii a contribuit, pe toate dimensiunile acesteia, nivelul ridicat al educației, relevându-se ca cel mai important factor. Aceasta are un impact puternic de integrare pentru dimensiunea economică, iar pentru cea socială, interpersonală și civică este moderat; însă, pentru ultima dimensiunea sensul influenței poate fi și invers, de neintegrare. La nivel mediu, pentru dimensiunea economică a avut mai degrabă un efect de neintegrare, dar unul în sensul așteptat pentru dimensiunea interpersonală.

Naționalitatea – romi este relevantă pe dimensiunea economică, deși direcția influenței este atât de excludere, cât și de includere, astfel că este destul de neașteptat că romii nu apar ca fiind preponderent excluși pe axa economică. În schimb pe dimensiunea neintegrării în sistemul beneficiilor sociale, a celei interpersonale și cea civică, tendința de excluziune este mult mai clară și puternică.

Domiciliul urban apare ca factor moderat de excluziune pe dimensiunea economică și civică, dar ca unul moderat de incluziune pe dimensiunea integrării în sistemul beneficiilor sociale, și cu influență mixtă redusă pe dimensiunea integrării personale.

Adulții sunt foarte bine integrați pe dimensiunea economică, iar vârstnicii sunt foarte bine integrați în sistemul beneficiilor sociale, majoritatea având pensii ce le asigură integrarea în societate. În schimb ambele categorii apar ca neintegrate în ansamblul relațiilor interpersonale, adulții – moderat, iar vârstnicii – puternic, iar din punct de vedere civic influența este ne semnificativă statistic.

Ocupația actuală - șomer, precum și elev/student, are sensul influenței bidirecțional pe dimensiunea beneficiilor sociale, astfel că rezultatul este dependent de politica de protecție socială, care poate fi mai mult sau mai puțin inclusivă: altfel spus, observăm importanța politicilor sociale, care pot combate excluziunea socială. Ocupații ce favorizează colaborarea profesională se corelează și cu un nivel mai ridicat al relațiilor interpersonale.

Persoanele căsătorite sunt integrate moderat din punct de vedere economic și al sistemului beneficiilor sociale, dar pentru cele divorțate, este posibilă atât ieșirea, cât și intrarea în procesul de excluziune economică, fenomene care se manifestă cu destul de mare intensitate, precum și moderat pe dimensiunea integrării interpersonale neintegrării și în sistemul beneficiilor sociale.

Pe măsură ce familia are mai mulți copii, probabilitatea neintegrării economice crește, fiind foarte afectate gospodăriile cu 2 sau mai mulți copii. Totuși, acest fapt este în bună măsură compensat de includerea gospodăriilor în sistemul beneficiilor sociale pentru familiile cu unul sau doi copii, dar nu și pentru cele cu trei sau mai mulți copii. Familiile cu 3 sau mai mulți copii sunt mai degrabă excluse și pe dimensiunea relațiilor personale până în 1998, dar după 1999 asistăm la o tendință de integrare a acestora. Categoria nu apare ca fiind relevantă statistic din punct de vedere al includerii civice.

Femeile au avut șanse mai mari decât bărbații de a fi integrate economic iar această direcția acestei tendințe a fost constantă pentru întreaga perioadă 1991 – 2013.

Deținerea unor bunuri de folosință îndelungată, precum deținerea unei mașini sau a unei locuințe, este asociată cu scăderea moderată a excluziunii pe dimensiunea economică, a sistemului beneficiilor sociale și interpersonale.

Analiza calitativă a arătat importanța celor patru dimensiuni ale excluziunii sociale. Pentru dimensiunea economică, interviurile realizate cu tineri, întrebările au relevat existența *factorilor contextuali*, de tip social, dar și *factori la nivel individual*. În privința *nivelului beneficiilor sociale*, există atât opinia favorabilă că acestea au un nivel prea scăzut, cu o

specificare pentru cele acordate studenților, însă acordarea acestora trebuie să fie condiționată, cât și una defavorabilă acestora, potrivit cărora acestea nu ar trebui acordate deoarece duc la dependență în rândul asistaților social sau chiar că sistemul beneficiilor sociale este în bună măsură fraudat. *Relațiile familiale sau cele cu prietenii* sunt importante în influențarea nivelului de excluziune socială, deoarece ele pot fi tensionate sau strânse, oferind sau nu, resurse individului, pentru a depăși anumite situații dificile.

Bibliografie selectivă

1. Agresti, Alan. 1996. *An introduction to categorical data analysis*. New York: Wiley and Sons.
2. Almond, Gabriel și Sidney Verba. 1996. *Cultura civică. Atitudini politice și democrație în cinci națiuni*. București: Editura DU Style.
3. Antuofermo, Melina și Emilio Di Meglio. 2012. *Population and social conditions*. Statistics in focus, nr. 9, EUROSTAT.
4. Arpinte, Daniel, Adriana Baboi, Sorin Cace, Cristina Tomescu, Iulian Stănescu. 2008. *Politici de incluziune socială*. în *Calitatea Vieții*, XIX, nr. 3 – 4, pp. 339 – 364.
5. Atkinson, Tony. 1998. *Social Exclusion, Poverty and Unemployment* în Atkinson Tony și John Hills (ed.) *Exclusion, Employment and Opportunity*, Londra: Center for Analysis of Social Exclusion.
6. Balsa, Casimiro, Barreto, Jaqueline. și Caeiro, Ana. (1999). *Literature review on dynamics, multidimensionality, spatiality and social policy aspects of social exclusion and poverty in Portugal*. în Sue McIntosh (coord.). *Reviews of Literature on Precarity, Poverty and Social Exclusion in Seven European Countries*, Report to European Commission for TSER Project, *Between Integration and Exclusion: A Comparative Study in Local Dynamics of Precarity and Resistance to Exclusion in Urban Contexts* (coordonator Daniel Bertaux), London Research Centre: Londra.
7. Banca Mondială, Divizia pentru Dezvoltare Umană, Regiunea Europa și Asia Centrală, Ministerul Muncii, Familiei și Egalității de Șanse și Institutul Național de Statistică. 2007. *România: Raport de evaluare a sărăciei*.
8. Barnes, Matt. 2005. *Social exclusion in Great Britain. An empirical investigation and comparison with EU*. Aldershot: Avenbury.
9. Berghman, Jos. 1997. The resurgence of poverty and the struggle against exclusion: A new challenge for social security? În *International Social Security Review*, Vol 50, 1/97.

10. Bossert, Walter, Conchita D Ambrosio și Vito Peragine. 2007. *Deprivation and Social Exclusion*. în *Economica*. 74: 777 – 803.
11. Byrne, David. 2005. *Social exclusion*. Berkshire: Open University Press, McGraw Hill Education.
12. Cass, Noel, Elizabeth Shove și John Urry. 2005. *Social exclusion, mobility and access*. în *Sociological Review*, Vol. 53, pp. 539 – 555.
13. Estivil, Jordi. 2003. *Concepts and strategies for combating social exclusion*. International Labour Office – STEP, Portugal.
14. Elder, Glen și Shanahan Michael. 2006. *The life course and the human development*. În Damon, William și Lerner, Richard. (editori). *Handbook of child psychology*, vol. 1, ed. 6: *Theoretical models of human development*. New York: Wiley and Stone, 665-715.
15. EUROSTAT. 2010. *Combating poverty and social exclusion. A social portrait of the European Union 2010*. EUROSTAT Statistical Books, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
16. EUROSTAT. 2012. *Europe 2020 targets: poverty and social exclusion active inclusion targets*. bit.ly/1nHQMk0 Accesat la 14.05.2014.
17. Gordon, David. 2000. *Inequalities in income, wealth and standard of living in Britain*. în Pantazis, Christina și David Gordon (coord.) *Tackling inequalities. Where are we now and what can be done?* Bristol: Policy Press.
18. Gough, Jamie, Aram Eisenschitz și Andrew Mcculloch. 2006. *Spaces of social exclusion*. Londra: Routledge.
19. Grigoraș, Vlad. 2009. *Contribuția beneficiilor sociale la reducerea sărăciei și inegalităților sociale* în Preda, M. (coordonator) *Riscuri și inechități sociale în România*. Editura Polirom: Iași.
20. Ilie, Simona. 2003. Sărăcie și excluziune socială. Incluziunea socială ca obiectiv al sistemului de protecție socială. În *Calitatea Vieții*, XIV, nr. 3-4.
21. Institutul Național de Statistică și Studii Economice. 2009. *Anuarul Statistic al României*.
22. Levitas, Ruth. 1998. *The Inclusive Society? Social Exclusion and New Labour*. Basingstoke: Macmillan.
23. Levitas, Ruth. 2006. The concept and measurement of social exclusion. În Pantazis, Christina, Gordon, David. și Levitas, Ruth. (editori). *Poverty and social exclusion in Britain: the Millenium Survey*, Bristol: The Policy Press, pp.123 – 160.

24. Mărginean, Ioan. 2005. *Necesitatea reorientării politicilor sociale, în România*. în *Calitatea Vieții*, XVI, nr. 1 – 2, pp. 123 – 136.
25. Mărginean, Ioan (coord.). 2013. *Profiluri teritoriale ale calității vieții*. Editura Academiei Române, București.
26. Ministerul Muncii, Familiei și Protecției Sociale. Direcția Servicii Sociale și Incluziune Socială. Compartiment indicatori sociali și programe incluziune socială. 2010. *Raport privind incluziunea socială în România în anul 2010*.
27. Ministerul Muncii, Familiei, Protecției Sociale și Persoanelor Vârstnice. 2014. *Evoluții în domeniul asistenței sociale în 2013*. [bit.ly/1pd0KOA](http://www.mmuncii.ro/j33/index.php/ro/transparenta/statistici/buletin-statistic/3434) Accesat la 25.06.2014. *Evoluții în domeniul asistenței sociale în trimestrul I din 2014*. <http://www.mmuncii.ro/j33/index.php/ro/transparenta/statistici/buletin-statistic/3434>.
28. Nicaise Ides, Groenez Steven, Adelman Laura, Roberts Simon și Middleton Sue. (2003), *Gaps, traps and springboards in European minimum income systems. A comparative study of 13 EU countries*, Loughborough University, Katholieke Universiteit Leuven.
29. O'Brien, Martin și Sue Penna. 2008. *Social exclusion in Europe: some conceptual issues* în *International Journal of Social Welfare*, 17: 84 – 92.
30. Panduru, Filofteia, Maria Molnar și Maria Poenaru, *Venituri, inegalitate, sărăcie în Riscuri și inechități sociale în România*, Administrația Prezidențială, 2009.
31. Pop, Luana Miruna. 2002. *Structura instituțională și a finanțării protecției sociale în România în tranziție*. în *Dicționar de politici sociale*, București: Editura Expert.
32. Preoteasa, Ana Maria 2009. *Cercetarea politicilor sociale*. Editura Lumen: Iași.
33. Room, Graham. 1995. *Beyond the threshold: The measurement and analysis of social exclusion*. Bristol: Policy Press.
34. Scharf, Thomas, Chris Phillipson, Allison Smith și Paul Kingston. 2003. *Older people in deprived neighbourhoods: social exclusion and quality of life in old age*. Sheffield: Growing Older Programme, University of Sheffield.
35. Silver, Hilary. 2007. *The process of social exclusion: the dynamics of an evolving concept*. Chronic Poverty Research Center Working Paper 95, Providence, Rhode Island: Brown University.
36. Tesliuc, Emil, Lucian Pop & Cornelia Tesliuc. 2001. *Sărăcia și sistemul de protecție socială*. București: Polirom.
37. Titmuss, Richard. 1974. *Social policy: an introduction*. Londra: George Allen and Unwin.

38. Tsakloglou, Panos și Papadopoulos, Fotis. (2003). Aggregate level and determining factors of exclusion in twelve European countries. în *Journal of European Social Policy*, Vol 12(3): 211 – 225.
39. Whelan, Christopher and Bertrand Maitre. 2010. Welfare regime and social class variation in poverty and economic vulnerability in Europe: an analysis of EU-SILC. în *Journal of European Social Policy*, 20: 316.
40. DeWilde, Caroline. 2003. *A life course perspective on social exclusion and poverty*. British Journal of Sociology, 54/1: 109-128.
41. Zamfir, Cătălin, Zamfir, E. (editori). 1994. *Politici sociale. România în context european*. București: Editura Alternative.
42. Zamfir, Cătălin. 2001. *Profilul sărăciei în România*, București: ICCV.
43. Zamfir, Elena, Preda Marian și Dan Adrian. 2004, Surse ale excluziunii sociale, *Revista de Asistență Socială*, 2004, nr.2-3, București.